



International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL



SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:33
sssjournal.com

pp.2149-2161
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 15/03/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 29/04/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 29.04.2019

TERÖRLE MÜCADELEDE GÜVENLİKÇİ YAKLAŞIMLAR: PKK VE IRA TERÖR ÖRGÜTLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME¹

SAFETY APPROACHES IN THE COUNTER TERRORISM; A COMPARATIVE REVIEW ON PKK AND IRA TERROR ORGANIZATIONS

İbrahim Halil KAN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
ibrahimkan@stu.aydin.edu.tr, İstanbul/TÜRKİYE



Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1426>

Reference : Kan, İ.H. (2019). "Terörle Mücadelede Güvenlikçi Yaklaşımlar: Pkk ve Ira Terör Örgütleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", International Social Sciences Studies Journal, 5(33): 2149-2161.

ÖZ

Günümüzde uluslararası bir boyut kazanan terör sorunu, dünya gündemini her geçen gün daha fazla meşgul etmektedir. Ülkelerin teröre karşı bütünleşik bir mücadele stratejisi üretmemesi, terörü daha da büyütmektedir. Terörle mücadelede günün koşullarında stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Dar bir bakış açısıyla yaklaşarak, terör ve terörizm kavramları birbirinden ayırmadan uygulanan stratejilerin bir başarı sağlaması olanak dışıdır.

Ülkeler, teröre karşı genellikle güvenlik perspektifinden bakarak, kapsamlı bir strateji üretmekte zorlanmaktadır. Terörizm, onu besleyen sosyal dinamikler, ekonomik, kültürel ve politik alanlarda da incelenip bu bağlamda stratejiler üretilmelidir. Aksi takdirde uygulanan güvenlik stratejileri terör örgütlerine propaganda aracı sağlamaktan başka bir işe yaramamaktadır. Terör üyelerinin psikolojik davranışları, tutumları, amaçları ve hangi nedenden dolayı teröre katıldıkları incelenmelidir.

Türkiye, terör örgütlerine karşı mücadelede askeri alanda başarı sağlasa da, bu başarıyı diplomasi ile destekleyememiştir. Teröre karşı taktiksel alanda sağlanan başarı sosyal, kültürel, ekonomik ve kültürel değerler bağlamında pekiştirilememiştir. Bu nedenle terör uzun yıllara yayılmış, günümüzde de güvenlik ve huzur ortamını bozmaktadır. Terör mensupları ile müzakere yollarına girişmek, haince bir hareket sayılmaktadır. Ancak İngiltere'nin IRA'ya karşı uyguladığı güvenlik odaklı politikaları yumuşatarak müzakere sürecine girmesi neticesinde varılan sonuç incelendiğinde gerektiği zaman örgüt üyeleriyle müzakerenin terör sorununu çözüme götürdüğünü görmekteyiz. Bu müzakereler doğru bir şekilde yapıldığı zaman terörün elini kolunu bağlayabilmektedir.

Teröre karşı mücadele yöntemleri ne kadar doğru ve yapılan stratejik hataların getirdiği sonuçlar nelerdir? Bu makalede bu konulara değinilmiş olup terör ve terörizm ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Terör örgütlerinin stratejileri ve saldırılarda kullandıkları yöntemler araştırılıp özetlenmiştir. Geleneksel Güvenlik Teorileri ve Yeni Güvenlik Teorileri açıklanmış, bu teorilerin getirdiği sonuçlar incelenmiştir. PKK ve IRA karşılaştırılmış olup Türkiye ve İngiliz hükümetinin teröre karşı uyguladıkları güvenlik odaklı politikalar incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Teröre karşı güvenlik odaklı stratejilerin getirdiği sonuçlara değinilmiş ve teröre karşı mücadelenin sosyal, kültürel ve ekonomi politikalarıyla da desteklenmesinden sonraki sürece vurgu yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Terör, Terörizm, Güvenlik, Şiddet, Strateji

¹ Bu çalışma 2018 yılında kabul edilen "Terörle Mücadelede Güvenlikçi Yaklaşımlar: PKK ve Ira Terör Örgütleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ABSTRACT

Today, the issue of terror, which has gained an international dimension, has begun to occupy the world agenda more and more every day. The fact that countries can not produce an integrated struggle strategy against terrorism increases terrorism more. Strategies need to be developed in the context of fighting against terrorism on today's conditions. It is not possible for terrorism to be seen only as a narrow view and to achieve successes without making any distinction between the concepts of terror and terrorism

Countries, usually looking from a security perspective against the terror, often have difficulty in producing a comprehensive strategy. Terrorism, social dynamisms that feeds it, should also be examined in economic, cultural and political areas and strategies should be produced in this context. Otherwise, the applied security strategies do not serve a purpose other than to enable propaganda for the terrorist organizations. The members of terrorism should be examined for their psychological behaviors, attitudes, purposes and for what reasons they participate.

Although Turkey succeeds in the military field against the terror organizations, it cannot support this success with diplomacy. The success achieved in the tactical field against terrorism is not reinforced in the context of social, cultural, economic and cultural values. For this reason, the struggle against terror has spread over many years and today it disturbs the atmosphere of security and peace more. Terror, which has cost thousands of innocent people's lives for years, also indirectly affects the living conditions of Eastern regions. The absence of an atmosphere of trust and stability damages the economy of the region, and unemployment remains at high levels. Thus, the people of the region who have difficulty in finding a job have to migrate to the western provinces.

It is a treacherous act to engage in ways of negotiating with terror members. However, when the conclusion of the negotiation process by softening the security-oriented policies of the UK against the IRA is examined, we see that negotiations with the members of the organization sometimes lead to the conclusion when necessary. In fact, when these negotiations are done correctly, terror can be hog-tied. Without negotiations, it cannot come to a conclusion and terror continues to cost innocent people's lives. The efforts of disciplined, iron-willed, professional negotiators shorten the path to the solution process. Whether these negotiations are secret or open/implicit or explicit, it should ultimately be for the benefit of the country.

How accurate are the fighting methods against terrorism and what are the consequences of the strategic mistakes made? In this thesis, these issues are mentioned and concepts related to terror and terrorism are explained. The strategies of the terrorist organizations and the methods they used in the attacks were searched and summarized. Conventional Security Theories and New Security Theories are explained and the results of these theories are examined. PKK and IRA were compared and security-oriented policies that Turkish and the British governments implement against terrorism were examined and compared. The results of security-oriented strategies against terrorism have been addressed and the process, after the fight against terrorism has also been supported by social, cultural and economic policies, was emphasized.

Key Words: Terror, Terrorism, Security, Violence, Strategy

1.GİRİŞ

Son yıllarda artarak devam eden terör sorunu, dünyanın ana gündem maddelerinden biri halini almıştır. Yerel düzeyden uluslararası bir düzeyde etki alanına ulaşan terör hemen hemen bütün dünya ülkelerinin mücadele etmesi gereken bir sorun olmuştur. Tüm insanlığı korku ve dehşet içine sürükleyen bu soruna karşı ülkeler bazında mücadele yetmemektedir. Teröre karşı mücadelenin, uluslararası düzeyde diğer ülkelerle işbirliği içinde gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu mücadelelerin sadece güvenlik stratejileri bağlamında mücadele stratejilerine indirgenmemesi gerekmektedir. Bir bütün olarak ele alınması gereken terörle mücadele stratejilerinin günümüz konjoktürüne göre yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Terörle mücadele geçmişini olan ülkelerin uyguladığı terörle mücadele stratejileri incelendiğinde şiddete dayalı mücadele yöntemlerinin terör sorununu çözmekte yararlı olamadığını görmekteyiz. Bu bağlamda bu makalede terör sorununu çözmek için uygulanması gereken mücadele stratejileri ve yöntemlerine değinilecektir. İngiltere ve Türkiye'nin terörle mücadele geçmişi araştırılıp, bu ülkelerin teröre karşı uyguladıkları stratejilerin eksikleri incelenecektir. Yapılan hatalar ve yapılması gerekenler bir bütün olarak ele alınıp İngiltere ve Türkiye'nin terörle mücadele politikaları karşılaştırılacaktır.

2. TERÖR VE TERÖRİZM

Terör kelimesi etimolojik olarak latineden "terreur" kelimesinden gelmektedir. Korkutma, yıldırma, korkudan titretme gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Günümüzde ağırlıklı olarak siyasi şiddet manasında kullanılan terör kelimesi, tarihsel süreçte dönemin olgularına göre farklı anlamlarda kullanılmıştır. Günümüzde kullanılan modern anlamı ile ilk defa Fransız İhtilali'nde kullanılmaya başlanmıştır (Ündücü, 2011). O dönemde Fransız hükümetine karşı isyan eden gruplar, Fransız hükümeti tarafından terör grupları olarak ilan edilmiştir.

Terörün amacı, temsil ettiğini düşündüğü toplumu bir ideoloji veya dava çerçevesinde kendi etrafına toplamak, siyasi ve diğer çıkarları doğrultusunda devletlere karşı şiddeti ve korkuyu bir propaganda aracı olarak kullanmaktır. Bu bağlamda eleman desteği, terör örgütleri için en önemli şartlardan biridir. Teröre üye, terör gruplarını oluşturan her elemana ise terörist denmektedir.

Terörizm ise terörden farklı olarak daha geniş bir kapsamı ifade etmektedir. Tarihsel süreçte farklı tanımlamalar yapılan terörizmi belli bir kalıbın içinde tanımlamak doğru bir yaklaşım olmaz. Günümüz perspektifinde kullanılan en geniş tanımı, toplumsal veya siyasi alanlarda birtakım değişiklikler meydana getirmek için yasadışı güç kullanılmasıyla oluşturulan eylem ve faaliyetlerin tümü şeklinde yapılmıştır. Bir diğer tanım ise Paul Wilkinson tarafından yapılmıştır. Wilkinson'a göre: *“Terörizm, bir takım siyasi taleplerin karşılanmasını sağlamak amacıyla; bireyleri, grupları, toplumu ya da hükümetleri yıldırma için, cinayet ya da imha hareketlerinin sistematik olarak uygulanması ya da bu amaçla tehdit oluşturulmasıdır”* (Yalçiner, 2006). Her dönemde günün şartlarına ve değişen perspektiflere göre farklı anlamlarda kullanılan terör ve terörizm kavramları 21.yüzyıl ile birlikte uluslararası alanda en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

2.1 Terörle Mücadele

21.yüzyıla kadar genel olarak sadece yaşadığı ülkeye zarar veren terör, 11 Eylül 2001'de ABD'nin New York şehrinde gerçekleşen saldırılar ile birlikte küresel bir boyut kazanarak uluslararası bir sorun haline almıştır. Bu süreçten sonra terörle mücadele yöntemleri daha geniş bir kapsamda oluşmuş, uluslararası mücadele stratejileri üretilmeye başlanmıştır. Terörizmle mücadeleye farklı bir boyut kazandıran bir diğer tarihi süreç ise Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte iki kutuplu sistemin ABD'nin lehine tek kutuplu sisteme dönüşmesi olmuştur. Zira dünyada tek başına bir süper güç olan ABD'nin yeni bir düşmana ihtiyacı vardı. O düşman, saldırıların gerçekleştiği tarihte ABD başkanı olan George Bush'un ilan ettiği terör olmuştur. Bu tarihten sonra Ortadoğu bölgesinde askeri operasyonlar başlatan ABD, bu bölgeyi savaş alanına çevirmiş, istikrarsız bir ortam oluşturmuştur.

Son zamanlarda teröre maruz kalmamasına rağmen, terörle mücadele politikaları geliştiren ülkeler bulunmaktadır. Terörizmin küresel bir sorun haline gelmesi bu durumu zorunlu kılmıştır. Nitekim terör saldırıları başlamadan önce terörle mücadele politikaları geliştiren Fransa, bu politikaların ne denli gerektiğini gösteren bir ülkedir. Fransa, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası terörle mücadele politikalarında büyük değişiklikler yapmıştır. Öyle ki bu ülke, son dönemlerde sayısız terör saldırısına maruz kalmış ve bu saldırılarda yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir. 2017 yılında ise bu saldırılar çoğalmış ve ülkede paniğe sebep olmuştur. Yine aynı yıl içinde 20'ye yakın terör saldırısı önlenmiştir (Yenişafak, 2018). Terörle mücadele politikalarının saldırıları önlemekte ne kadar faydalı olduğunu Fransa örneğinden anlamaktayız.

2.2 Terörle Mücadelede Güvenlik

Güvenlik, toplumsal ve yasal düzenin aksamaması için tedbirler alınması, kişilerin güvenliğinin sağlanarak huzur ve güven ortamının korunması durumunu ifade etmektedir (TDK, 2006). Bir ülkenin askeri gücü, polis gücü, istihbarat gücü gibi etmenler, o ülkenin terörle mücadele stratejilerinde önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Terör örgütlerinin yapmayı planladığı saldırıları önceden tespit ederek karşı önlemlerle bertaraf edilmesi, istihbarat ile silahlı güçlerin birlikte koordineli olarak çalışmasını gerektirmektedir. Güçlü bir istihbarat ağı terör saldırılarını gerçekleşmeden önleyebilmelidir. Sivilleri terörizme karşı koruma görevi olan hükümetler, güvenlik konusunda tedbirler almak zorundadır.

Güvenliği sadece askeri ve taktiksel alanlara indirgemek doğru bir bakış açısı değildir. Gelişen teknolojik altyapıların çoğalması ile birlikte güvenlik stratejilerinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Buna paralel olarak, devletlerin askeri, eğitim, finansal ve hizmet alanlarında teknolojik alt yapı sistemleri oluşturması gün geçtikçe daha da artmaktadır. Teknolojik sistemlerin çoğalması, onları terörizmin bir hedefi haline getirmiştir. Teknolojik altyapılara yapılan saldırılar, dünya literatüründe siber saldırı olarak tanımlanmaktadır. Siber saldırılar veya siber terörizm, siyasi ve sosyal mercilere ve kişilere gözdağı vermek, baskı oluşturmak maksadıyla resmi birimlerin bilgisayarlarına, network sistemlerine, bilgi ve veri tabanlarına yapılan yasadışı tehdit ve zarar verici saldırılar olarak tanımlanmaktadır (Sandıklı, 2014). Devletlerin bu saldırılara karşı yeni güvenlik stratejileri üretmesi zaruri olmuştur.

2.2.1 Güvenlik Türleri

Fiziki Güvenlik: kıymetli olan nesne veya kişinin fiziksel olarak belirlenen ve/veya tehdit unsurlarının ona tesir edemeyecek şekilde korunması için alınan tedbirlerin tümüdür (Güvenlik, 2015). İnsanın

varoluşundan bugüne dek kendisini güvende hissetme duygusuna sahip olan insan, fiziki güvenliğe önem vermiştir. Aslında tüm güvenlik türlerinin olduğu nokta yine fiziki güvenliktir. Güvenlik kavramı ilk olarak fiziki güvenliği ifade etmiştir. İnsan, ilk andan itibaren etrafını algılayıp, ona zarar verebilecek tehditleri tespit etme içgüdüğü ile hareket etmiştir. Günümüze dek değişime uğrayarak varlığını sürdüren bu etkileşim gelecekte de devam edecektir.

Bilgi (İstihbarat) Güvenliği: Yazılı, sözlü veya elektronik ortamdaki bilginin korunması ve doğru bilginin, doğru zamanda ve doğru kişiye ulaştırılması ile ifade edilmektedir (Güngören, 2008). Hızla gelişen iletişim araçları, devletlerarası, şirketler arası ve kişiler arasındaki iletişimi gün geçtikçe daha da yoğunlaştırarak veri trafiğini çoğaltmıştır. Mektuplaşma dönemine oranla bilgi akışının milyonlarca kat daha hızlı olduğu günümüzde, bilgi akışının güvenliği, kurum ve bireyler için hayati önem taşımaktadır. İnternet ortamına yüklenen bilgi, her sene bir önceki sene girilen bilgiyi katlayarak yükselmektedir. Bu bilgiler sadece bireyler, kurumlar ve devletlerarasında geçen iletişim ağından ibaret olmayıp aynı zamanda banka hesapları, dijital devlet arşivleri ve sistemlerini de kapsamaktadır.

Bilişim Güvenliği: dijital verilerin bozulmasını, çalınmasını, değiştirilmesini engellemek üzere yapılan çalışmalardır (Eminağaoğlu, 2009). İnternet ağının gelişmesi ve hızlı veri akışının olması, bilişim güvenliği kavramını ön plana getirmiştir. Bilişim güvenliği ile sadece profesyonel kişilerce yapılan saldırılara karşı değil, amatör saldırganlar içinde önlemler alınmaktadır.

İnsan Güvenliği: Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşamış olan bir ilim adamı olan Şeyh Edebalı'nın dediği gibi 'insanı yaşat ki devlet yaşasın' sözü, devletlerin egemenliği için insanların güvenliğinin ne denli önemli olduğunu ifade etmektedir. İnsan güvenliği, korkudan ve ihtiyaçlardan özgür olmayı ve onurlu bir şekilde yaşama özgürlüğüne sahip olmayı ifade etmektedir. İnsan güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve siyasi güvenlik olarak yedi kategori olarak belirtilmektedir (Torun, 2017) Bu kategoriler bir bütün olarak insan güvenliğini ifade etmektedirler.

Gıda Güvenliği: Gıda güvenliği, gıdalarda olabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü zararların bertaraf edilmesi için alınan tedbirlerin tümünü ifade eder (Yaralı, 2018). Küreselleşme, birçok sektörde olduğu gibi gıda sektörünü de etkilemektedir. Dünyanın her şehrinde aynı marka gıda ürününü alabilir veya aynı fastfood zincirinde yemek yiyebiliriz. Bu durum gıda güvenliğine de küresel bir boyuta kazandırmaktadır.

2.2.2 Güvenlik Teorileri

Realizmin güvenlik teorilerindeki çalışmalarında, İsviçreli Arnold Wolfers güvenliği '*kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali*' olarak tanımlamaktadır (Wolfers, 1952). Bu akıma göre birbiriyle sürekli ilişki içinde olan ülkelerin tehditlerle dolu bir güvensizlik ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri için güçlü olmaları gerekmektedir. Realizmin bakış açısına göre, insanın yaratılışı bakımından kötü olduğu, bu nedenle oluşan güvensizliğin güvenlik anlayışının temelinde kontrol edilmesinin gerekliliğine inanılmaktadır.

Güvenlik konusunda yeterli olmayan teoriler, akademisyenleri yeni güvenlik teorileri üretmeye zorlamıştır. Böylece 21.yüzyılda yeni güvenlik teorileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda da gelişen yeni güvenlik stratejileri bazen amacı dışına çıkmakta ve ülkelere zarar vermektedir. Zira 11 Eylül Saldırıları sonrasında gerçekleştirilen Afganistan ve Irak operasyonları başarılı bir sonuç getirmemiş, bu ülkeleri kargaşa içine sürüklemiştir. Yeni güvenlik teorilerini geleneksel güvenlik teorilerinden ayıran en önemli etkenlerden biri, bu teorileri üretenlerin çoğunlukla üniversite akademisyenlerinden oluşmasıdır. Böylece bu teoriler askeri kökenli teorilerin yerini almaya başlamıştır.

Son dönemlerde Arap Baharı olarak adlandırılan ve Arap ülkelerinde meydana gelen yönetim karşıtı halk hareketlerinin sonucunda çıkan iç çatışmalar, beraberinde küresel bir göç hareketinin canlanmasına sebep olmuştur. Suriye'de çıkan iç savaşla birlikte batı ülkelerine milyonlarca insan sığınmak üzere göç etmiştir. Avrupa ülkeleri için endişe yaratan bu durum güvenlik stratejilerine de etki etmiştir. Bu durum artık güvenliğin sadece askeri önlemlerle sağlanamayacağını ortaya koymuştur. Ayrıca bölgesel çatışmalar sadece yaşandığı ülkelere zarar vermemekte, etrafındaki ülkeleri de etkilemektedir. Dolayısıyla hiçbir ülke herhangi bir bölgede çıkan yerel çatışmaları veya terör örgütü yapılanmaları için bana dokunmayan yılan bin yaşasın düşüncesinde olamaz. Örneğin Suriye iç savaşı Türkiye başta olmak üzere hemen hemen bütün Avrupa ülkelerini etkilemiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, yeni güvenlik teorilerinin güvenlik sorununu çözemediğini görmekteyiz.

3. PKK-IRA TERÖR ÖRGÜTLERİ KARŞILAŞTIRMASI

3.1 IRA Hakkında

İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA), İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan ayrılarak bağımsız bir ülke olması için silahlı mücadele faaliyetlerinde bulunan bir örgüttür. İlk kurulduğu günlerde bağımsızlık için silahlı mücadeleyi tek çıkar yol olarak gören örgüt, sonraki süreçte siyasi faaliyetlere de önem vermeye başlamıştır. 2005 yılından itibaren silahlı eylemlerini tamamen durdurma kararı alan örgüt, bu tarihten sonra aktif bir eylem içinde bulunmamıştır.

Bu sorun aynı zamanda Katolik-Protestan çatışmalarının etkisiyle de olgunlaşan bir sorundur. İngiltere'nin Katolik Kilisesinden ayrılarak kendi kilisesini kurması, karşılıklı sorunların yaşandığı bu sürecin başlamasında etken olmuştur. 12. ve 13. yüzyılda İngilizlerin İrlanda adasına yavaş yavaş yerleşmeye başlaması, bir dönüm noktası olmuştur. Ancak 1600'lü yıllara kadar İngilizler İrlandalıların iç işlerine karışmıştır. Bu tarihten sonra İngiliz ve İskoçların İrlanda Adasına yerleşerek İrlandalıları yönetimi altına almaya çalışmaları sorunun başlamasını hızlandırmıştır. İngiliz ve İskoçların İrlanda Adasına yerleşmeye başlaması, İrlandalıların tepkisine neden olmaya başlamıştır. Mezhep çatışması temelli bu sorun, bu milletler arasında milliyetçilik duygusunun gelişmesine de zemin hazırlamıştır. İngiliz yerleşimciler, Katolik İrlandalıları büyük baskılar yaşatmış, ekonomik buhranların yaşanmasına sebep olmuştur (Şöhret, 2013). Her geçen gün ellerindeki toprakları daha da azalan İrlandalıları, zor durumlarda kalmış, İngilizlere karşı nefretleri gün geçtikçe artmıştır.

3.2 IRA'nın Amacı Ve İngiliz Hükümetine Karşı Mücadelesi

Kökeninde etnik, dinsel bir ayrımcılıktan doğan İrlanda sorunu, İngilizlerin İrlanda Adasını işgal etmeleriyle başlayan bir süreçtir. Hristiyan mezhepleri arasında yaşanan bölünmeler ve dil farklılıkları, bağımsızlık mücadelesini başlatan etkenlerin başında yer almaktadır. İrlandalıları, İngilizler tarafından yönetilmek istememekte kararlı ve bunun için ne pahasına olursa olsun mücadele fikrini benimsemişlerdir. İngilizlerin dini inanışlarını adadakilere zorla dayatması, ada halkını yıldırılmıştır. Bunun neticesinde karşı mücadeleye başvuran İrlandalıları 20.yüzyılda yoğun bir bağımsızlık mücadelesi başlatmış, bunun neticesinde IRA kurulmuştur. IRA'nın amacı İngilizlerden bağımsız bir İrlanda Cumhuriyeti kurmaktır. Bunun için silahlı mücadeleye başvuran IRA, yaklaşık bir asır sürecek bir mücadelenin bir tarafı olmuştur. Sayısız isyan ve saldırı ile İngiliz hükümetini yıldırmaya çalışan IRA, İngilizlere karşı büyük kanlı eylemler gerçekleştirmiştir. Bu eylemlerde yüzlerce sivil ölmüş, İngiltere büyük miktarlarda maddi kayıplar yaşamıştır (Şöhret, 2013). Her iki taraf için bir karmaşa ve korku ortamı yaratan bu süreç, maddi ve manevi tahripler oluşturarak korku ortamı yaratmıştır.

IRA, İngilizlere karşı silahlı mücadeleyi başlatarak İngiliz hükümetini yıldırmayı amaçlamıştır. İngilizlerin siyasi kişiliklerine karşı yaptıkları saldırılar İngiltere'de büyük sesler getirmiş, İngilizleri uzlaşmaya zorlamakta etken olmuştur. İrlanda halkının büyük bir kısmının desteğini alan IRA, zamanla profesyonel bir askeri güç durumunu almıştı. Bu süreçte her ne kadar İrlanda'da yaşayan halkın katkısı büyük olsa da, kıtlık döneminde göç eden ve İngiliz baskılarından kaçarak başka ülkelere yerleşen İrlandalıların yaptıkları maddi ve manevi katkılar unutulmamalıdır. Patates kıtlığı ile başlayan büyük buhranlar döneminde Amerika'ya göç eden İrlandalıları sürece büyük destek vermiştir (Alptekin, 2018). Zamanla zengin bir topluma dönüşen İrlanda kökenli Amerikalılar kurdukları derneklerle de sürecin gidişatını yönlendirmiştir.

3.3 İngiliz Hükümetinin IRA'ya Karşı Uyguladığı Şiddet Eksenli Politikalar ve Sonuçları

Uzun yıllar boyunca dünya gündemini meşgul eden İngiltere- Kuzey İrlanda çatışması boyunca sokak çatışmaları, bombalı saldırılar, polis şiddeti, suikastlar binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. İngiltere, soruna uzun yıllar boyunca profesyonelce bir çözüm getirememiş, sadece güvenlik odaklı yaklaşmıştır. 1990'lara kadar soruna sosyal, ekonomik yönleriyle ele almamış, siyasi bir zeminde mücadele yollarına başvurmamıştır. Bu tutum sorunu daha da karmaşık hale getirmekten başka bir işe yaramamıştır. İngiliz güvenlik güçlerinin Kuzey İrlanda halkına karşı şiddetli bir tutum içinde olması İrlanda halkını bezdirerek İngilizlere karşı nefretini arttırmıştır. Kuzey İrlandalıların birçoğu, bu şiddetli tutuma karşı IRA'nın yanında yer alarak mücadeleye destek olmuşlardır (Laçiner, 2001). İngilizlerin bu baskıları halkı IRA'ya yaklaştıran en büyük etken olmuştur.

İngilizler yakaladıkları IRA mensuplarını hapsederek bir başarı elde ettiklerini saymışlarsa da, bu üyeler hapisnede daha hızlı bir şekilde örgütlenerek dışarı çıktıklarında örgüte daha aktif destek olmuşlardır. Türkiye'de PKK örneğinde olduğu gibi hapisnelerden çıkan örgüt üyeleri halkın desteğini alarak örgüte daha aktif bir şekilde katılmaktadı.

Sonuç olarak İngilizlerin soruna karşı yaklaşımı, sorunu daha da derinleştirmişti. Mezhepsel ayrımcılık politikaları Katolik halkı bezdirmiş, istihdam alanlarında Protestanların lehine uygulanan işe alım ölçütleri, Katolik İrlandalıları zor durumda bırakmaktaydı. Masum halka uygulanan yıldırma politikaları IRA'ya katılımı çoğaltmış, örgüt için bir üye kazanma propagandası olarak kullanılmaktaydı. Bu hatayı uzun yıllar devam ettiren İngiliz otoriteleri, bir nevi IRA'ya istemeden de olsa destek olmuş, eleman kazanması için örgütün işini çözüm gibi görünse de uzun vadede sorunu büyütüştü. IRA'ya karşı duyulan düşmanlık, Kuzey İrlanda halkına karşı da duyulmuş ve halkı destekleyen politikalar üretilmemiştir.

3.4 IRA'nın Siyasallaşması

1916 yılında gerçekleşen Paskalya Ayaklanmasında yoğunlaşan şiddetli saldırılardan sonra halk, radikal gruplara daha fazla destek olmaya başlamıştır. 20.yüzyılın başlarında kurulan Sinn Fein Partisi, kurulduğu dönemde ayrılıkçı bir politika izlememiş, İngiliz Kraliyetinin egemenliğini tanımıştır. Daha sonra gerçekleşen kanlı saldırılarla birlikte İngiliz egemenliğine karşı bir tavır almaya başlayan Sinn Fein, IRA'yı silahlı kanadı olarak kabul etmiştir. 1918 yılında gerçekleştirilen seçimlerde tek başına galip gelen Sinn Fein, İngiltere'nin yönetimini kabul etmeyerek Dublin'de bir meclis kurmayı kararlaştırmıştır. İrlanda'nın bir kısmı bu meclisin varlığını benimserken diğer bir bölümü meclisi tanımamıştır. Bu nedenle ikiye bölünen İrlanda, yeni bir sürecin içine girmiştir.

1920'li yıllarda İrlanda'daki İngiliz kurumları kısmen kapatılmış, İrlanda ve İngiltere arasındaki gerilim giderek artmaya başlamıştır. 1921 yılında İngiltere ile Sinn Fein arasında gerçekleştirilen diyalog sonucunda İngiltere-İrlanda Antlaşması² ile Serbest İrlanda kuruldu (Laçiner, 2001). 1925 yılında gelindiğinde ise İrlanda Adası ikiye bölünmüş, Kuzey İrlanda bağımsız bir bölge olmuştur.

Sonraki dönemde yerli İrlandalı Protestanlarının da silaha kullanmasıyla birlikte şiddet olayları artmış, Protestan Ulster Gönüllüleri³ isimli örgüt, İngiliz güçlerine destek vermeye başlamıştır. Bu örgütleri kullanan İngilizler İrlanda'da gerilimi arttırarak, halkı şiddete sürüklemiştir. Bu grup masum sivillere de IRA üyesi muamelesi yaparak şiddet uygulamıştır. Yıllar boyunca süren bu durum Katolik İrlandalıları Protestanlara karşı nefrete sevk etmiştir. Örgütün yaptığı insanlık değerlerine aykırı eylemler, İngiliz hükümeti tarafından halka meşru bir durum gibi yansıtılmıştır. İngiltere, böylece Katolik İrlandalıları karşı haklı bir mücadele verdiğini göstermeye çalışmaktaydı. Ancak durum böyle olmamakla birlikte, yapılan uygulamalar insanlık değerleriyle asla bağdaşmamakta, demokratik bir ülkenin başvurması gereken eylemlerdi.

Tüm bu olumsuz gelişmelerin sonucunda diyalog yoluna girmek isteyen ilk taraf IRA olmuştur. 1960'lı yıllardan sonraki dönemde IRA, silahlı mücadeleyi tamamen bırakmasa da siyasi zeminde faaliyetlere başlamıştır. IRA, siyasi faaliyetlerini Sinn Fein Partisi üzerinden yürüteceğini ancak silahı tamamen bırakmayacağını belirtmiştir. Bu durumu, *"Bir elimizde oy pusulası, bir elimizde silah"* sloganıyla açığa vurmuşlardır. Kuzey İrlanda halkından büyük bir destek alan bu slogan, IRA'nın işini kolaylaştırmıştır. İngiltere, Her ne kadar IRA örgütünü siyasi muhatabı olarak görmese de, Sinn Fein Partisiyle siyasi zeminde görüşmelere olumlu bakmaktaydı (Şöhret, ETNO-DĞNSEL MĞLLĞYETÇĞLĞK BAĞLAMINDA ĞRLANDA SORUNU, 2013). Sorunun temelini oluşturan şiddet eylemlerinin yerini kısmen de olsa siyasi zeminde diyalog yoluna bırakması, yıllarca ihtiyaç duyulan bir durumdur. Böylece karşılıklı iletişim yolu açılacak, Sinn Fein Kuzey İrlanda'yı siyasi bir parti olarak temsil edecektir.

Sürecin ilerleyen zamanlarında İngiltere, IRA örgütünü kabullenmemekte ve Sinn Fein Partisini IRA ile olan bağlantısı üzerinden sıkıştırmaya çalışmaktaydı. 1972 yılından itibaren Sinn Fein Partisi ve İngiltere arasında gizli görüşmelerin gerçekleşmesinde önyak olan Gerry Adams⁴ 1983 yılında Sinn Fein lideri olarak İngiliz parlamentosuna milletvekili olarak seçildi (Cnn Türk, 2017). Gerry Adams, sürecin barışa gitmesinde büyük rol oynayan önemli bir politikacı olmakla beraber, IRA örgütünün silah bırakmasında etkili olan kişilerin başında yer almaktadır. Yıllarca İngiliz hükümeti tarafından istenmeyen adam olarak görülen Adams, 2018 yılına kadar Sinn Fein Partisinin lideri olarak siyasi hayatını sürdürdü ve 2018 yılında partinin liderliğini bıraktı (New York Times, 2017). Böylece aktif siyasetten çekilmiş oldu.

² Anglo-Irish Agreement

³ Protestant Ulster Volunteer Force

⁴ 1948 Belfast doğumlu, eski IRA üyesi ve Sinn Fein lideri.

3.5 Şiddet Eksenli Mücadeleden Demokratik Yöntemlerin Uygulanmasına Geçiş ve Bu Uygulamaların Getirdiği Sonuçlar

Türkiye'deki terör sorununun temeli genel olarak cumhuriyet sonrası uygulanan politikalarından kaynaklanırken, İngiltere- İrlanda sorununun temeli yüzlerce yıl öncesine dayanmaktadır. 16.yüzyıla kadar uzanan bu sorun 20.yüzyılda en şiddetli dönemini yaşamıştır. İngiltere, her ne kadar demokrasi açısından örnek alınan bir ülke olsa da, İrlanda'da uyguladıkları güvenlik odaklı politikalar demokrasi dışı uygulamalar olmuştur. Soruna insan odaklı yaklaşmayarak etnik-mezhepsel bir pencereden yaklaşan İngiltere, Protestan halka yıllarca şiddet uygulamıştır. Gerçekleşen her şiddet eyleminden sonra halk, İngiltere'ye karşı daha fazla birlik olmuştur. Halk, yıllarca İngiltere'nin yaptığı güvenlik odaklı politikalarından çok zarar görmüş ve silahlı örgütlere daha fazla destek olmaya başlamıştır.

İngiliz hükümetlerinin soruna güvenlik politikaları temelinde yaklaşması, İrlanda'da kurulan silahlı örgütlerin ekmeğine yağ sürmüş, halkın bu örgütler etrafında toplanmasını hızlandırmıştır. Örgüt üyeleriyle kesinlikle pazarlık masasına oturmaya yanaşmayan İngiliz hükümetleri, diyalog yoluna tamamen kapalıydı. İngiltere'nin politikasında, teröristle ne pahasına olursa olsun pazarlık yapılmaz anlayışı hâkimdi. Sorun, sosyal ve kültürel açıdan ele alınmayıp sadece askeri politikalarla ve istihbarat çalışmalarıyla ele alınmaktaydı. İngiliz hükümetleri Kuzey İrlanda halkının isteklerini tartışmak yerine baskıcı politikalarla İngiltere'nin adadaki hâkimiyeti kabullendirmeye çalışılmıştır. Ayrıca İngiltere'ye bağlılığı kabul eden İrlandalılar bile, İngiltere'nin bu baskıcı politikasından bunalıp bağımsız bir İrlanda fikri etrafında toplanmışlardır.

Bu tür süreçlerde, iki tarafın karşılıklı görüşmesi son derece önem arz etmektedir. Her iki grup birbirleriyle girdikleri diyaloglarda birbirlerinin tutumlarını öğrenmekte ve birbirlerinin soruna bakış açısını görme imkânını bulmaktalar. Bu görüşmeler son derece yapıcı olmakta ve karşılıklı güvenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Karşılıklı bazı anlaşmaların da olduğu bu görüşmeler neticesinde her iki taraf birbirinin niyetini öğrenmekte ve sorunun çözüme kavuşması için iyi niyetlerini göstermektedirler. İngiltere ve Sinn Fein arasında gerçekleşen bir ikili görüşme bu duruma açık bir örnektir. 1997 yılının Ekim ayında, İngiltere başbakanı Tony Blair hükümeti adına aracılık yapan Jonathan Powell⁵ IRA'nın eski liderlerinden ve o dönemin Sinn Fein Partisinden bir siyasetçi olan Martin McGuinness⁶ ile yaptıkları görüşme samimi bir ortamda gerçekleşmiştir. McGuinness'in evinde gerçekleşen görüşmede, McGuinness'in annesi Peggy McGuinness Jonathan Powell'e ikram ettiği çorba, Powell'ı etkilemişti. Powell'a göre bu durum McGuinness'in insanı yönünü ortaya çıkartmaktaydı. O an samimi bir muhabbetin geçtiğini belirten Jonathan Powell, böyle durumların süreç için çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Powell, Yazdığı "Teröristle Konuşmak" isimli kitabında bu müzakerelerin çözüm sürecinde ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır. Ona göre terörü geleceğe taşımamak için müzakerelerde bulunmak, karşılıklı diyalog yoluna başvurmak gerekir. Powell, (Powell, 2015); "Eğer onlarla konuşmazsak, barış konusundaki yaklaşımlarını değiştirmeye nasıl ikna edebiliriz? Bütün teröristleri öldüremeyeceğimizi ve öldürdüğümüz bir tanesine karşılık, muhtemelen iki tanesini yarattığımız ve sonuç olarak onlarla konuşmak zorunda kalacağız" diyerek bu konudaki düşüncesini ifade etmiştir. Nitekim en güvenilir kaynak birinci ağızdan duyulan sözlerdir.

Sorunun en başından yapılan en büyük hata, siyasilerin sorunu askerlere emanet etmeleridir. Siyasi bir sorun, siyasi bir zeminde çözüme kavuşturulmalıdır. Aksi halde askeri müdahaleler kısa dönemde çözüm gibi görünse de, uzun süreçte sorunun bir parçası haline gelmektedir. Siyasiler, sorunun çözümüne yanaşmayarak karşı tarafla müzakere masasına oturmamaktaydı. "Konuşmaktan kaçan savaşa ortak olur" (Başaran, 2010) diyerek diyalogun önemini belirten Gerry Adams'a göre bu hata sorunun en başında yapılan bir hatadır.

Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık ve İrlanda cumhuriyeti arasında imzalanan Hayırlı Cuma Anlaşması⁷ ile yeni bir barış sürecine girilmiştir. Şiddet olayları kısmen devam etse de, Hayırlı Cuma Anlaşması ile birlikte azalma olmuştur. Anlaşma ile birlikte silahlı grupların silah bırakma süreci, kurulan bağımsız bir komisyon tarafından takip edilecek ve denetlenecektir. Uluslararası hukuk kurallarına aykırı hareket edilmeyecek, iki taraf temel insan hakları kurallarına saygı duyacaktır. Bununla birlikte istihdam alanında işe alımlarda eşit davranılacak, etnik kimlik ayrımcılığı yapılmayacaktır.

⁵ Diplomat ve yazar. İngiliz hükümeti ile IRA arasında gerçekleşen görüşmelerde baş müzakereci olmuştur.

⁶ Eski IRA komutanı ve siyasetçi. 1950 Yılında Kuzey İrlanda'nın Derry şehrinde doğdu. 2017'de vefat etti.

⁷ Good Friday Agreement – 1998

Sorunun çözüme kavuşması için en çok mücadele edenlerden biri de hiç kuşkusuz 1997-2007 yılları arasında Birleşik Krallık Başbakanlığı yapmış olan Tony Blair olmuştur. Blair 'in 1997 yılında başkan olması ile birlikte çözüm süreci hızlanmıştır. İngiltere'nin eski başbakanlarının aksine Tony Blair, çözüm adına daha yapıcı davranmış ve medyanın baskılarına rağmen geçmişte yapılan hatalar nedeniyle Kuzey İrlanda halkından özür dilemiştir.

Tüm bu süreç neticesinde çözüme giden yolda büyük ilerlemeler kaydedilmiş, iki ülke adına olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Yüzyıllardır bölge halkına büyük zararlar veren sorunun, gelecek kuşaklara da aynı zararı vermemesi için büyük adımlar atılmış ve büyük oranda başarı sağlanmıştır. Silahlı çatışmalar dönemi ile silahsızlanma dönemi arasındaki farkı bütün dünya görmüş ve büyük dersler almıştır. Silahlı mücadele döneminde hiçbir ilerleme sağlanamamışken, silahsızlanma süreci ile birlikte müzakere sürecine girilmiş ve iki toplum, diyalog yoluyla birbirini anlama çabasına girmiştir. Yıllardan beri süren bu sorun, her iki tarafı da fazlasıyla yormuştur. Geçmişte yaşanan acı tecrübelerden ders alınma zamanı gelmiş, geçmişte bile. İletişim imkânlarının zayıf olduğu zamanlarda yapılan birçok illegal durumlardan dünyanın haberi olmazken, Kuzey İrlanda halkı sesini dünyaya duyurmakta zorlanmaktaydı. Son zamanlarda eskiye oranla gelişen iletişim imkânlarının getirdiği şeffaf ortam, dünyanın sorunu görmesinde ve dış güçlerin sürece dâhil olmasında büyük etken olmuştur. Bu süreçte güvenlik odaklı politikaların sorunu çözme noktasında etkili olmadıkları, aksine sorunu daha fazla büyüttükleri görülmüştür. Bununla birlikte şiddetin her daim şiddet doğurduğu tezi doğrulanmıştır.

3.6 PKK Terör Örgütü

İdeolojik temelleri daha önce atılsa da PKK Terör Örgütü, 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Fis Köyünde, Abdullah Öcalan⁸ ve beraberindekiler tarafından, Marksist-Leninist bir felsefeye dayandırılarak kurulan bir terör örgütüdür. Kurucusu olan Abdullah Öcalan ve beraberindekilerin çoğu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Toplantıda kurulan oluşuma üye kişilerden aileleriyle olan bağlarını koparmaları istenmiştir. Bu toplantı gizli tutulmuş ve yoğun bir elem planı hazırlığı yapılmıştır. Toplantıyla birlikte yapılması gereken eylemlerin hedef kitlesi belirlenmiştir. Bu hedefler genellikle siyasi liderler, belediye başkanları, aşiret liderleri, milletvekilleri, asker ve polis gibi güvenlik güçleri, bazı siyasi partiler ve oluşumları kapsamıştır (Törel, 2002). Oluşumun lideri olan Abdullah Öcalan kendi fikri etrafında birleşmeyen her kesimi düşman olarak ilan etmiş, bizden olmayan bizim düşmanımızdır düşüncesiyle hareket etmiştir.

Uzun süre boyunca taraftar toplamaya çalışan örgütün ilk büyük silahlı eylemi 1984 yılında gerçekleşmiştir. Siirt'in Erüh ve Hakkâri'nin Şemdinli ilçelerinde gerçekleştirilen bu saldırılar, baskın şeklinde gerçekleştirilmiş, sadece 1 er şehit olmuştur (Özdağ, 2011). İlçelerin giriş ve çıkışları örgüt tarafından tutulmuş, denetim PKK'nın eline geçmiştir. Camilerden halka seslenen örgüt üyeleri propaganda için halkı kendi tarafında çekmeye çalışmaktaydı. Öcalan, saldırıdan sonraki dönemde gerçekleştirdiği bir röportajda, burada sıkılan ilk kurşunun kendileri için mücadelenin başlangıcı açısından çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Günümüzde bile bu kurşun örgüt için isyan ve başkaldırının simgesi olarak kabul edilmektedir.

12 Eylül 1980 yılında Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe sırasında, örgüt üyelerinin çoğu Kuzey Irak ve Suriye'ye kaçmıştır. Tutuklanan üyelerin bir kısmı ise Diyarbakır cezaevine konulmuştur. Cezaevinde kalan bu üyeler için cezaevi dönemi bir eğitim süreci olmuş ve hayatta kalanlar örgüte katılmıştır. Öyle ki cezaevinde olan ve örgütle hiç ilgisi olmayan bazı mahkûmlarda örgüt üyeleriyle birlikte örgüte katılmıştır. Nitekim çoğu sebepsiz yere cezaevine atılan mahkûmlar burada işkence görmüş, örgüte katılmayı bir kurtuluş olarak görmüş ve intikam duygusuyla örgüte katılmıştır.

3.7 Türkiye'nin PKK'ya Karşı Uyguladığı Güvenlik Odaklı Politikalar ve Sonuçları

Türkiye, bulunduğu coğrafya bakımından önemli bir stratejik öneme sahiptir. İstikrarsız bir yapıya sahip olan Ortadoğu bölgesine olan yakınlığı ile güvenlik açısından sürekli bir tehlike içinde bulunmaktadır. Etnik, mezhepsel ve dini temelli çatışmaların sık sık yaşandığı Ortadoğu bölgesindeki gelişmelere kayıtsız kalma şansı olmayan Türkiye, bölge ülkeleriyle bazen PKK'ya destek verdikleri gerekçesiyle uyuşmazlıklar yaşarken bazen de PKK'ya karşı mücadelede birlikte hareket etmek amacıyla anlaşmalar yapmaktadır. Ortadoğu bölgesinde meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik Türkiye'yi doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin, bölgede gerçekleşen her türlü değişimi yakın takibe alması

⁸ PKK'nın kurucularından ve bilinen ilk lideri.

gerekmemektedir. Özellikle dünya petrolünün büyük bir kısmına sahip olan bölge, batı ülkelerinin büyük kısıpacı altındadır. Bu nedenle bölge sık sık vekâlet savaşlarına sahne olmaktadır.

Böyle bir ortamda Türkiye için güvenlik stratejisi çok önemli olmuştur. Ulusal güvenliğini ve bağımsızlığını koruması adına askeri güvenliği stratejik önem taşımaktadır. Ülkenin mücadele ettiği en büyük problemlerden biri de Kürt Sorunu, Güneydoğu Sorunu gibi isimlerle anılan sorundur. Bu sorunun içinden çıkan PKK ile gerçekleşen mücadele onlarca yıldır sürmektedir. Başladığı günden bu yana farklı mücadele stratejileri uygulayan Türkiye, soruna genellikle askeri açıdan yaklaşmış ve 1990'lı yıllara kadar güvenlik politikalarının dışına çıkamamıştır. Özellikle PKK'nın ortaya çıktığı dönemlerde uygulanan baskılar PKK terör örgütünü büyütmeekten başka bir işe yaramamıştır. Yapılan mücadele genellikle terör örgütünün dağdaki kadrosuna karşı yapılmaktaydı. Terör örgütleri ile Kürt yurttaşlarına ayrı bir bakış açısıyla bakılmaması yapılan en büyük hatalardan biri olmuştur. Kürt halkının yaşadığı bölgelerde sık sık ilan edilen OHAL⁹ uygulamaları ve sıkıyönetimlerle bölgenin yaşam kalitesi sınırlandırılmış, özgürlüklere darbe vurmuştur.

Hükümetler, Kürt sorunun çözümüne dair üzerine düşen görevleri yapamamıştır Soruna yaklaşım sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarla desteklenmeyip, genellikle asayiş odaklı olmuştur. Hükümetler, sorunun kaynağı olan bölgeye sorunu kavrayabilecek potansiyele ve mahiyete sahip kişileri göndermek yerine bölgeyi TSK'nın eline teslim ederek çözümü daha da zorlaştırmış oldu. Terör örgütü PKK ile Kürt kimliği aynı kefeye koyularak yanlış stratejiler üretilmiştir. Bu stratejiler hâlihazırda kötü yaşam koşulları olan bölge halkını daha da perişan duruma düşürerek halkı devletten küstürmüştür. Devletin bakış açısına göre sorun, eğer PKK terör örgütü bitirilirse çözülecektir. Hâlbuki sorun tamamen PKK dışında tutulmalıydı. Nitekim bölge halkı yüzyıllardır yaşadığı topraklar için savaşmış, kan dökmüştür.

Kürt ve Türk halkları için mukaddes bir öneme sahip olan bu topraklar, yine bu halkların uzun tarihi değerlerini taşımaktadır. Düşmana karşı asırlarca birlikte mücadele etmiş iki toplumun son yüzyılda birbirinden uzaklaşması hazin bir durumdur. Bazen Kürt dilinin ve kültürünün varlığını bile kabul edemeyen Türk siyasilerin ve askeri yetkililerin soruna çözüm odaklı bakmalarını bekleyemeyiz. Her ne kadar bazı insanlarda bu kabullenememe duygusu olsa da, şu bir gerçek ki bu topraklarda yaşayan ve diliyle, kültürüyle kendini Türk olarak kabul etmeyen bir toplumun varlığını inkâr edemeyiz. Bu dili ve kültürü bir zenginlik olarak algılamamız gerekirken, onu dışlayarak yok saymak bize hiçbir çıkar sağlayamamıştır.

Adı her ne olursa olsun varlığını inkâr edemeyeceğimiz bu soruna ideolojik yaklaşılmış ve rasyonel bakış açısıyla stratejiler geliştirilememiştir. Aslında bir sorun yokken uygulanan ideolojik stratejiler ile birlikte büyüyen bu sorun, baştan beri bütüncül bir politika ile hareket edilseydi söz konusu bile olmazdı. Eşit şartlarda eğitim, eşit şartlarda yatırım, eşit şartlarda hizmet, ihtiyaç duyulan en önemli etkenler olmuştur. Ancak bu etkenler 20.yüzyılın koşullarında gerçekleşmemiş, dünya standartların çok altında kalmıştır. Hayat standartları dünya koşullarının çok gerisinde kalmış ve her insanın en büyük gereksinimi olan eğitim hakkı için olanaklar sağlanamamıştır. Eğitim düzeyi çok düşük olan halk, yöneticiler tarafından cahil toplum damgası ile damgalanmıştır. Ancak, eğer bir toplum eğitim ve ekonomik açıdan geri kalmışsa bunun en büyük sebebi yöneticilerdir. İşte böyle bir ortamda Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri Doğu ve Güneydoğu halkının sorunlarına odaklanamayıp bir terör yapılanmasını bölge halkına mal ederek stratejik bir hata yapmıştır.

Türk dilinden başka bir dilin varlığı reddedilmiş, Kürtçe konuşan milyonlarca insanın değerleri yok sayılmıştır. Hiç Türkçe konuşmayı bilmeyen Kürt vatandaşlarının devlet dairelerinde Kürtçe konuşmaları yasaklanmıştır. Hapishanedeki oğluyla görüşen yaşlı bir kadının Kürtçe konuşması engellenerek trajikomik bir durum ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar neticesinde iki kuşağın birbirinden bağı kopulmuştur. Okullarda Türkçe öğrenen çocukların anneleriyle konuşamaması gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Uzun yıllardan sonra Kürtçenin serbest olması düşünüldüğü gibi bir durum ortaya çıkartmamış, Kürt halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır.

4. PKK-IRA KARŞILAŞTIRILMASI

4.1 Amaç Bakımından Karşılaştırma

Her iki örgütün amacı zaman içerisinde farklı yorumlanmış ve değişmiştir. Ana amaçları incelendiğinde, İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) amacı bağımsız ve birleşik bir sosyalist İrlanda Cumhuriyetini

⁹ Olağanüstü hal.

kurmaktı. PKK'nın hedeflerinden bazıları, bazen Kürtlerin devlet tarafından verilmeyen haklarını almak, bazen de özerk bölge, Kürdistan gibi kavramlar ekseninde hareket ederek bu hedefleri gerçekleştirmek olmuştur.

“Bağımsız Birleşik Kürdistan” kurmayı ana amacı olarak belirleyen PKK, bu hedefini bütün kongrelerinde ana başlık olarak gündeme getirmekteydi. Her iki örgüt, etnik kimlik kavramı üzerinden propaganda yaparak temsil ettiğini düşündüğü halkı devlete karşı ayaklandırmaya amaçlamaktaydı. PKK, son dönemlerde Kürtlerin yaşadığı coğrafyayı birleştirme amacıyla hareket etmeye başlamış ve bastırdığı kaynaklarda bu bölgeleri tek haritada göstermektedir. Kürdistan adı verdiği bu bölgeler, İran'ın batısı, Türkiye'nin Doğusu ve Güneydoğusu, Irak ve Suriye'nin kuzeyinden oluşmaktadır. Her iki örgütün en büyük propaganda aracı, devletin uyguladığı şiddete dayalı politikalar ve etnik ayrımcılık olmuştur.

IRA'nın ideolojisi ve etrafında birleştiği değerler, Katolik İrlanda halkı tarafından benimsenmiş ve desteklenmiştir. Örgüt, sorunu gerçekçi bir bakış açısı ile ele almış ve gerçekçi bir ideoloji ekseninde toplanmıştır. PKK'nın etrafında birleştiği değerler ise gerçeklerle bağdaşmamakta ve kime hizmet ettiği şüphelidir. Yüzyıllardır İslam dinine inanan bir halka Marksist-Leninist bir ideolojiyi dayatmak, temelde yapılan en büyük hata olmuştur. Ayrıca, en büyük zararı adına savaştığına inandığı halka vermektedir. Ortaya çıktığı günden bu yana binlerce Kürt vatandaşının ölümüne sebep olan PKK, halkı bezdirmiş ve zor durumda bırakmıştır. Bu bağlamda iki örgütün ideolojik anlayışı birbirinden farklıdır.

Birleşik Krallığa baskı uygulayarak amacına varmak istemekteydi. Medyanın ve kamuoyunun ilgisini çekerek ses getirecek faaliyetler yaparak amacını dünyaya duyurmaya çalışmaktaydı. İngiliz güçlerinin Kuzey İrlanda'dan çekilmesi için kamuoyunda bir olgu oluşturmak isteyen IRA, bu yönde propaganda gerçekleştirmekteydi. Bu yönüyle birbirine benzeyen iki örgüt, aynı yöntemlere başvurmuştur. PKK, Türk hükümetlerine baskı uygulayarak hedefleri doğrultusunda kararlar almasına zorlamaktaydı. Ayrıca PKK, devlet tarafından Kürt bölgelerinde gerçekleştirilmek istenen yatırımları hedef alarak bölgenin ekonomik gelişimine engel olmaktadır. Bölgede yatırım yapmak isteyen işadamlarını tehdit ederek bölgeye yatırımı engellemekteydi. Bu nedenle bölgede işsizlik oranı yüksek olacaktı ve işsiz kalan gençlerin örgüte katılması daha kolay olacaktı.

4.2 Mücadele Yöntemleri Bakımından Karşılaştırma

Her iki örgütün mücadele yöntemleri birbirine benzemektedir. İki örgüt, silahlı bir yapıda kurulmuş, şiddete dayalı eylemler gerçekleştirmiştir. Güvenlik güçlerine karşı silahlı saldırılar, bombalı eylemler, suikastlar, adam kaçırmaya gibi eylemler, her iki örgütün ana faaliyetleri olmuştur. IRA, farklı dönemlerde eylem stratejisini değiştirmiş ve olgulara göre eylem stratejileri geliştirmiştir. Özellikle keskin nişancıları kullanarak İngiliz askerlerine ve Ulster Kraliyet Polisine karşı gerçekleştirdiği saldırılar örgütün en önemli eylem türleridir. Ayrıca patlayıcı dolu araçlarla gerçekleştirilen saldırılar ve bir yere gizlice bırakılan bombalar, örgüt için vazgeçilmez eylem türleri olmuştur (Bal & Özeren, 2010). Bu tür eylemler tarihte varlık göstermiş hemen hemen tüm terör örgütlerinin başvurduğu eylem türleridir.

Her iki örgüt sosyalist ve bağımsız bir devlet amacı ile hareket etmiş, bu amaçla silahlı örgüt kurmuştur. Dünya ülkelerinin çoğu tarafından etnik terör örgütü olarak tanımlanan iki örgüt silahlı mücadeleyi siyasi mücadele ile birleştirerek devrimci bir hareket oluşturmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu örgütler düşman oldukları ülkelere düşman olan ülkelerle işbirliği içine girmiş, bu ülkelerden destek almıştır. IRA çoğunlukla ABD tarafından desteklenmiştir. PKK ise ABD başta olmak üzere Almanya, İngiltere, Fransa, Ermenistan, İsrail gibi ülkelere para, silah ve eğitim desteği almıştır.

PKK ve IRA, yaptığı yanıltıcı eylemlerle dikkatleri kendi üzerine çekmeyi amaçlamaktaydı. IRA, profesyonel eylemler gerçekleştirerek Katolik İrlandalı gençlerin gözünde itibarını yükseltmeyi amaçlıyordu. PKK'da Kürt halkının yaşadığı bölgede Türk güvenlik güçlerine karşı eylemler düzenleyerek Kürt gençlerine ne kadar güçlü olduğunu ve istediğinde neler yapabileceğini göstermek istiyordu. Bu yolla gençlerin dikkati çekilip örgüte katılımı sağlanmak isteniyordu.

Günümüzde sosyal medyanın büyümesi ve medya araçlarındaki artış PKK terör örgütünü bu yollarla propaganda faaliyetlerine sevk etmektedir. Facebook, Twitter, Youtube gibi sosyal paylaşım sitelerini yoğun olarak kullanan PKK, gerçekleştirdiği eylemleri kolay bir şekilde dünyaya servis etmektedir. Özellikle dünyanın başka yerlerinde ve başka tarihlerde gerçekleşen olaylardaki fotoğrafları kullanarak yalan haberler üreten örgüt, bu yolla insanların Türk devletine karşı olgusunu değiştirmeyi amaçlamaktadır.

Kurulduğu dönemde devletin kırsal alanda zayıf olmasından yararlanarak devletle halk arasındaki bağı koparmayı amaçlayan PKK, bu bağlamda IRA ile farklılık göstermektedir. Örgüt böylece mücadeleyi

kırsaldan başlatarak kırsal bölgeyi tamamen kontrol altına almayı hedeflemekteydi. Eğer tüm kırsal kesimler ele geçirilirse, bölgedeki şehirler kuşatılmış olacaktı. Böylece şehirlerin de devletle olan bağı kopartılacak ve halk kontrol altına alınacaktı. Devletle bağı kopan halk, yalan propagandalarla devlete karşı kıskırtılacak ve birleşip devlete karşı silahlanarak ayaklanacaktı. Örgüt, böylece Bağımsız Kürdistan hedefini gerçekleştirmiş olacaktı (Bilgiç, 2014). Ancak bölge halkı yüzyıllardır kader ortaklığı yaptığı Türk halkına karşı böyle bir mücadeleye girmedi. PKK bazı Kürtler tarafından destek almış olsa da bu Kürt nüfusunun içinde çok düşük bir sayı olmuştur.

Bütün bunlar, bu örgütlerin mücadele yöntemlerine ve propagandalarına kaynak yaratmış yanlış devlet politikaları olmuştur. Devletin bu uygulamaları terör örgütleri tarafından halka yansıtılarak, halkın devlete olan güveni zedelenmeye çalışılmıştır. Bu nedenle terörle mücadele bilimsel olarak çalışılması gereken bir konu olmakla birlikte çok hassas bir süreçtir. Özellikle üst düzey yöneticilerin etnik kimlik bağlamında ayrımcılık yapması ülke birliğine zarar vermektedir.

4.3 Siyasallaşma Bakımından Karşılaştırma

IRA ve PKK'nın tarihi süreçlerine bakıldığında, IRA'nın hem örgütlenme hem de siyasallaşma bakımından PKK'dan daha eski bir tarihe sahip olduğunu görmekteyiz. IRA'nın siyasi temsilcisi Sinn Fein Partisi 20.Yüzyılın başlarında kurulmuştu. PKK, 21.yüzyılın başlarında siyasallaşma yoluna girmişti. Halkların Demokratik Partisi (HDP), PKK'nın siyasi temsilciliğini yapmamaktadır. AK Parti'nin başlattığı çözüm sürecinde HDP, Abdullah Öcalan ve PKK'nın çatı örgütü KCK'nın muhatap alınmadan çözüme yaklaşılmayacağını belirmişti. Nitekim Kürt halkı topyekûn HDP'yi Kürt halkının temsilcisi olarak görmediği için HDP'nin bu süreci tek başına güçlü bir şekilde yürütmesi zor görünmekteydi. Sinn Fein ise sırtını halka dayadığı için elinde silah olan örgüt üyelerini dikkate almadan çözüme odaklanabilmişti. Dolayısıyla IRA üyelerinin büyük bir kısmı Sinn Fein'e güvenerek silah bıraktı.

Siyasallaşma süreci IRA için istenen bir sonuç iken, Türkiye'de gerçekleşen demokratikleşme hareketi PKK'nın işine gelmemekteydi. Çünkü Türkiye'nin yaptığı yanlış uygulamalar örgüt için propaganda malzemesi oluyordu. Demokratikleşme ile birlikte örgütün propaganda araçları azalacaktı (Bal & Özeren, 2010). Kürt partisinin meclise girip siyasi zeminde faaliyet göstermesi örgüt için bir sonu ifade etmekteydi. PKK, yıllardır kurduğu düzeni kaybetmek istemezdi.

Hükümet ve örgüt arasında diyalog sürecindeki aktörlerin başarısı İngiltere ve Kuzey İrlanda arasındaki bu sorunun çözüme kavuşmasındaki en büyük etkenlerden biri olmuştur. Tony Blair'in terör örgütleri ile müzakere edilmez anlayışını yıkarak elini taşın altına koyması büyük bir cesaret örneği olmuştur. Bu bağlamda çözüm adına hareket etmeye çalışan Türkiye, başarılı olamamış ve çözümsüzlük devam etmektedir. İngiltere'nin sorunu çözüme kavuşturan politikaları incelendiğinde, sorunun güvenlik güçleri bağlamında çözüme kavuşturulamayacağını görmekteyiz.

1999 yılında örgüt lideri Öcalan'ın yakalanması ile birlikte Türkiye'den çekilen PKK, 2003 yılına kadar toparlanıp tekrar saldırılarını yoğunlaştırmıştı. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyelik süreci, ABD'nin 2001 yılındaki terör saldırılarından sonra değişen teröre karşı mücadele politikası ve Irak Savaşı, PKK'nın eylemlerini arttırmasındaki etkenler olmuştur.

Bu dönemden sonra özellikle ABD ve Avrupa'nın gölgesinde siyasallaşma yoluna giren PKK, hapisteki Öcalan'ı liderleri olarak görmeye devam etmekteydi. Bu dönemde çözüm adına Öcalan'la diyalog yoluna giren hükümet ise artık silahlı mücadelenin tek başına örgütü ortadan kaldıramayacağını anlamış ve siyasi zeminde çözüm arayışına girmiştir. Türkiye'nin en büyük hassasiyet noktası PKK'nın siyasallaşırken silahsızlanması olmuştur.

5. SONUÇ

11 Eylül saldırılarına kadar terör çoğunlukla bölgesel olarak karşılaşılan bir durumken, bu saldırılardan itibaren farklı bir perspektif kazanarak uluslararası bir sorun haline almıştır. Bu saldırılar tüm dünyada teröre olan bakış açısını değiştirmiş, farklı bir boyut kazandırmıştır. ABD'nin terör anlayışı tamamen değişmiş, terör ABD'nin Soğuk Savaş'tan sonra yeni küresel düşmanı olmuştur. Ancak, değişen bu strateji teröre karşı bir sonuç getirmemiş, aksine terörü daha fazla büyütmüş ve küresel bir boyut kazandırmıştır. Ortadoğu bölgesinde birbiri ardına ortaya çıkan terör örgütleri, ABD ve İngiltere gibi ülkelerin bu bölgeler nezdindeki politikalarının sonuçları olmuştur. ABD'nin öncülüğünde bu bölgelere gerçekleştirilen askeri operasyonlar, bu bölgeyi iç çatışmalara ve kargaşaya sürükleyerek istikrarsız bir ortam yaratmıştır. Böyle bir istikrarsız ortam terör örgütleri için büyük alanlar yaratmış ve onlarca terör örgütü kurulmuştur. ABD'nin terörle mücadele stratejileri askeri güvenlik stratejilerinin dışına çıkamamış, şiddete karşı şiddetle

cevap verilerek sorun daha da derinleşmiştir. ABD'nin teröre karşı uyguladığı güvenlik odaklı politikaların İngiltere ve Türkiye gibi terörle mücadele eden diğer ülkelerde de başarı ile sonuçlanmadığı görülmektedir. Bu politikalar sadece terörü büyüterek gelecek nesillere aktarmaya devam etmiştir.

Terörle mücadelede sadece güvenlik odaklı yaklaşımlar, bütüncül bir yaklaşım değildir. Sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik dinamiklerin göz önünde bulundurulması stratejiler üretilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda terörle mücadelede, kırsal kesimde teröriste karşı yürütülen mücadelelere indirgenmemesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Terörün beslendiği makro ve mikro nedenlerin araştırılıp terörle mücadelede uzman bireyler tarafından bilimsel çerçevede analizler yapılarak çözüm stratejilerine odaklanması gerektiği sonucuna varılmıştır. Dünyada teröre karşı mücadele eden bazı ülkelerin terörle mücadele politikaları incelendiğinde şiddete dayalı stratejilerin sorunun bir parçası olduğu görülmüştür.

Teröre karşı mücadelenin yerini terörizme karşı mücadeleye bırakması gerekmektedir. Terörün kaynağı kurulmadan terör sorununun çözülemeyeceği, varılan kesin sonuç olmuştur. Terörle mücadele sadece silahla yapılan bir mücadele değildir. Taktiksel boyutunun yanında sosyal, kültürel, ekonomik, mezhepsel ve psikolojik boyutların göz önünde bulundurulması, toplumu teröre yakınlaştıran nedenlerin saptanması ve gerekli çözüm stratejilerinin üretilmesinin zorunlu bir durum olduğu saptanmıştır. Bu stratejilerin uluslararası boyutta desteklenmesi ve diğer ülkelerle işbirliği içinde yürütülmesinin önemli bir koşul olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bal, İ. & Özeren, S., 2010. *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*. İstanbul: Usak Yayınları.
- Bal, İ. & Özeren, S., 2010. *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*. İstanbul: Usak Yayınları.
- Başaran, E., 2010. *Radikal Gazetesi*. [Çevrimiçi] Available at: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ezgi-basaran/once-silahlar-birakildi-sonra-surec-basladi-dogru-bilgi-mi-1497141/> [%1 tarihinde erişilmiştir12 Mart 2018].
- Bilgiç, M., 2014. PKK/KCK'nın Stratejisi, Taktikleri ve Taktik Düzeyde Etnik Terörle Mücadele. *Bilge Strateji*, 6(10), pp. 87-88.
- Cnn Türk, 2017. *Cnn Türk*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.cnnturk.com/dunya/gerry-adams-jubile-yapmaya-hazirlaniyor> [%1 tarihinde erişilmiştir15 Mart 2018].
- Eminağaoğlu, M., 2009. Bilgi Güvenliği Nedir, Ne Değildir, Türkiye'de Bilgi Güvenliği Sorunları Ve Çözüm Önerileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4).
- Güngören, B., 2008. *Bilgi Güvenliği Nedir?*, Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.
- Güvenlik, 2015. *Güvenlik Haberleri Merkezi*. [Çevrimiçi] Available at: <http://www.guvenlikhaberlimerkezi.com/tag/fiziki-guvenlik-tanimi/> [%1 tarihinde erişilmiştir16 Nisan 2018].
- Laçiner, S., 2001. *İngiltere, Terör Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları*. İstanbul: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM).
- Laçiner, S., 2001. *İngiltere, Terör Kuzey İrlanda Sorunu ve İnsan Hakları*. Ankara: ASAM Yayınları.
- New York Times, 2017. *New York Times*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.nytimes.com/2017/11/18/world/europe/gerry-adams-of-sinn-fein-to-step-down.html> [%1 tarihinde erişilmiştir18 Mart 2018].
- Özdağ, Ü., 2011. Güneydoğu Anadolu'da Kamuoyunun Yeniden Şekillenmesi ve Türkiye'nin Güvenliği Açısından Sonuçları. *21.Yüzyıl Dergisi*, Issue 34, pp. 70-78.
- Powell, J., 2015. *Teröristle konuşmak s.48*. s.l.:Aykırı Yayınları.
- Sandıklı, A., 2014. *Siber Terörizm*, s.l.: Tasam.
- Şöhret, M., 2013. ETNO-DĞNSEL MĞLLĞYETÇĞLGK BAĞLAMINDA ĞRLANDA SORUNU. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(4), p. 58.

Şöhret, M., 2013. Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında Ğrlanda Sorunu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(4), p. 45.

Şöhret, M., 2013. Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(4), pp. 39-76.

TDK, 2006. *Türk dil Kurumu*. [Çevrimiçi] Available at: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b289c5ecad590.62438188 [%1 tarihinde erişilmiştir18 06 2018].

Torun, Z., 2017. Doktrinde İnsan Güvenliği Kavramı: Destekleyenler ve Eleştirenler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(19), pp. 223,241.

Törel, T., 2002. *İstihbarat Sahası*. [Çevrimiçi] Available at: <https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/10/pkk-terr-rgt-tarihsel-ve-siyasal-geliim-sreci-bakmndan-ncelenmesi.pdf> [%1 tarihinde erişilmiştir21 06 2018].

Ündücü, C. A., 2011. Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), p. 1.

Wolfers, A., 1952. *National Security As An Ambiguous Symbol*. İstanbul: s.n.

Yalçiner, S., 2006. Soğuk savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Issue 4, p. 100.

Yaralı, E., 2018. *Adnan Menderes Üniversitesi*. [Çevrimiçi] Available at: <http://www.akademik.adu.edu.tr/myo/cine/webfolders/File/ders%20notlari/gida%20guvenligi.pdf> [%1 tarihinde erişilmiştir24 Nisan 2018].

Yenişafak, 2018. *Yenişafak Gazetesi*. [Çevrimiçi] Available at: <https://www.yenisafak.com/dunya/fransada-2017de-20-teror-saldirisi-girisimi-onlendi-2992781> [%1 tarihinde erişilmiştir7 17 2018].